

Supporting Beginning Teachers in Urban Environments.

L. Gaikhorst

Samenvatting

Inleiding

In veel landen is het een uitdaging om leraren te behouden voor het onderwijs, met name in de grote steden (Ingersoll, 2003; Olsen & Anderson, 2007). Ook in Nederland hebben de vier grote steden (Amsterdam, Utrecht, Den Haag en Rotterdam) meer problemen bij het vervullen van onderwijsvacatures dan andere delen van Nederland (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2012). Tevens blijkt de uitstroom van beginnende leraren in de vier grote steden hoger dan elders (Vrielink, Ruis & Van der Ploeg, 1997; Berndsen, Gemmeke, Hello & De Weerd, 2008). Deze hoge uitstroom is een probleem, omdat de behoefte aan nieuwe leraren de komende jaren zal toenemen als een grote groep leraren met pensioen gaat (CAOP, 2012). In 2020 wordt een lerarentekort in het basisonderwijs verwacht, voornamelijk in de grote steden (Centerdata, 2013). Lesgeven in grote steden is lastig voor beginners, omdat ze geconfronteerd worden met complexe uitdagingen, zoals de omgang met culturele diversiteit en verschillen in taalontwikkeling (Smith & Smith, 2006; Severiens, Wolff, & Van Herpen, 2013). Dit kan leiden tot de uitstroom van leraren uit grootstedelijke scholen en uit het onderwijs in bredere zin.

De centrale doelstelling van dit proefschrift was inzicht te verkrijgen in hoe beginnende leraren beter toegerust kunnen worden voor het lesgeven in het basisonderwijs in een grootstedelijke omgeving. Daarmee beoogt het bij te dragen aan effectieve ondersteuningspraktijken voor beginnende leraren in grote steden, met als uiteindelijk doel een verbetering van de kwaliteit en het behoud van deze leraren voor het onderwijs. Vier deelstudies werden uitgevoerd om de doelstelling te realiseren. Deze deelstudies beantwoorden achtereenvolgens de volgende onderzoeksvragen:

1. Welke problemen ervaren beginnende leraren in het basisonderwijs in een grootstedelijke omgeving?
2. Wat is (op langere termijn) de bijdrage van deelname aan het professionaliseringprogramma 'Meesterschap' aan de *kwaliteit* en het *behoud* van leraren in het basisonderwijs in een grootstedelijke omgeving?
3. Welke kenmerken van de schoolorganisatie dragen bij aan positieve langetermijneffecten van 'Meesterschap'?
4. Wat zijn de kenmerken van de ondersteuningsstructuur en -cultuur op

grootstedelijke basisscholen waar beginnende leraren tevreden respectievelijk ontevreden zijn over de begeleiding die zij ontvangen?

In hoofdstuk 1 van dit proefschrift wordt de achtergrond van de problematiek geschetst en worden de onderzoeksvragen geïntroduceerd.

Samenvatting van de belangrijkste bevindingen

In **hoofdstuk 2** wordt een beschrijvende studie gepresenteerd die gericht was op het verkennen van de problemen van beginnende leraren in een grootstedelijke omgeving (onderzoeksvraag 1). Voor deze studie werden semi-gestructureerde interviews afgenomen met 15 beginnende basisschoollerares uit Amsterdam en Utrecht. Deze leraren waren allemaal werkzaam op een grootstedelijke basisschool: vijf leraren gaven les op basisscholen met overwegend leerlingen met lage sociaal-economische en soms ook cultureel diverse achtergronden, vijf leraren werkten op scholen met voornamelijk Nederlandse leerlingen van hoog opgeleide ouders en vijf leraren werkten op scholen waar de leerlingpopulatie een mix was van zowel Nederlandse leerlingen als leerlingen met cultureel diverse achtergronden en/of leerlingen met verschillende SES achtergronden.

De voornaamste problemen die de leraren noemden waren ‘een hoge werkdruk’, ‘een hoge mate van stress’ en ‘onvoldoende begeleiding en ondersteuning’. Andere problemen die de leraren veelvuldig beschreven, waren ‘het contact met ouders (zowel hoog opgeleide en kritische ouders als ouders met een niet-Nederlandse achtergrond)’ en ‘het omgaan met persoonlijke onzekerheid’. Van de problemen die in de literatuur beschreven worden als typische ‘grootstedelijke problemen’, herkenden de leraren voornamelijk het moeten ‘aansluiten bij verschillen in cognitieve ontwikkeling en taalontwikkeling van leerlingen’ en ‘te weinig tijd en mogelijkheden om voldoende aandacht te besteden aan risicoleerlingen’.

De problemen van de leraren bleken samen te hangen met het type grootstedelijke school waarop de leraren werkten. Leraren van scholen met overwegend leerlingen van lage SES en/of cultureel diverse achtergronden hadden voornamelijk problemen gerelateerd aan de diverse leerlingpopulatie, terwijl de leraren van de andere scholen problemen hadden als de omgang met hoogopgeleide en kritische ouders en het toepassen van differentiatie voor zowel de betere als minder presterende leerlingen.

De leraren relateerden verschillende van hun problemen aan het lesgeven in een grote stad. Ze hadden bijvoorbeeld moeite met het contact met ouders, wat volgens hen te maken had met de specifieke ‘stadse’ groep ouders op hun school (namelijk zeer kritische hoog opgeleide ouders of juist ouders met een niet-Nederlandse achtergrond). Sommige leraren bleken de uitdagingen van het lesgeven in een grote stad niet als problemen, maar juist als interessante uitdagingen te zien waardoor zij zich verder konden ontwikkelen. Dit waren de leraren die ook aangaven dat ze een goede voorbereiding en ondersteuning hadden ontvangen met betrekking tot deze problemen.

In **hoofdstuk 3** worden de effecten onderzocht van ‘Meesterschap’, een professionaliseringstraject dat beoogde beginnende leraren te ondersteunen bij hun werk in een complexe grootstedelijke context (onderzoeksvraag 2). Het doel van dit programma was enerzijds een verhoging van de kwaliteit van leraren in de grote stad en anderzijds leraren behouden voor het werken in een grootstedelijke onderwijscontext. De focus van het programma lag enerzijds op de ontwikkeling van de kernkwaliteiten die nodig zijn voor het lesgeven in een grootstedelijke omgeving, zoals de omgang met culturele diversiteit en taalachterstanden van leerlingen en anderzijds op de ontwikkeling van een brede professionele oriëntatie. Het programma bestond uit vier verschillende modules die een bredere focus hadden dan alleen de eigen klassenpraktijk. De centrale thema’s van deze modules waren: omgang met Culturele diversiteit, Taal, School & omgeving, en Veiligheid. ‘Meesterschap’ had de duur van een jaar en bestond uit de volgende drie onderdelen: groepsbijeenkomsten (waarin de vier inhoudelijke grootstedelijke thema’s verder werden uitgewerkt en uitgediept), toepassing binnen de eigen klas (waarbij deelnemers nieuw verworven inzichten toepasten in de eigen lespraktijk, waarna ze hun ervaringen bespraken tijdens de groepsbijeenkomsten) en tot slot een lezingenreeks (waarin experts inhoudelijke thema’s verdiepten en koppelden aan resultaten van onderzoek). Daarnaast vormde ‘Meesterschap’ een context voor beginnende leraren om ervaringen te delen en expertise uit te wisselen.

De kern van deze studie werd gevormd door een quasi-experimenteel onderzoek, met een experimentele en controlegroep. De experimentele groep bestond uit 66 leraren die lesgeven op een basisschool in Amsterdam. Voor deze leraren bestond de interventie uit deelname aan ‘Meesterschap’. De controlegroep bestond uit 67 stadse leraren die niet

deelnamen aan het professionaliseringstraject. De bijdrage van 'Meesterschap' aan de kwaliteit van leraren (in termen van competenties, professionele oriëntatie, self-efficacy) en het behoud van leraren (in termen van motivatie voor het beroep en loopbaanplannen) werd gemeten met behulp van een kennistoets en vragenlijsten. In de kennistoets werden de competenties van de leraren (kennis over het lesgeven in een grote stad) gemeten. In de vragenlijsten stonden de overige variabelen (professionele oriëntatie, self-efficacy, motivatie en loopbaanplannen) centraal.

In zowel de experimentele als de controlegroep vond een voor- en een nameting plaats. Om aanvullende gegevens te verzamelen over de gepercipieerde effecten van de opleiding en een gedetailleerder inzicht te verkrijgen in de werkzame elementen van het programma zijn interviews gehouden met zowel de leraren die deelnamen aan het programma (N=21) als hun directeuren (N=21).

De resultaten lieten een significant effect van het programma zien op de competenties en self-efficacy van leraren. Daarnaast werd het programma zeer gewaardeerd door de leraren. In de beleving van de leraren leverde het programma een positieve bijdrage aan hun competenties, self-efficacy en professionele oriëntatie. Dit werd bevestigd door de directeuren. De leraren beschouwden de modules en het netwerk waarin de leraren hun ervaringen en expertise konden delen met andere beginners, als de meest waardevolle elementen van het programma.

Hoofdstuk 4 rapporteert over de langetermijneffecten van het professionaliseringstraject 'Meesterschap' (onderzoeksvraag 2). We waren tevens geïnteresseerd in de schoolorganisatorische kenmerken en activiteiten die ondernomen werden op scholen waar bij leraren positieve effecten van het programma waren te zien (onderzoeksvraag 3). De langetermijneffecten werden onderzocht met behulp van een quasi-experimentele studie (N=72), terwijl de schoolorganisatorische kenmerken en activiteiten onderzocht werden door middel van interviews (N=19). Tien leraren die positieve langetermijneffecten van het programma lieten zien en hun directeuren werden geïnterviewd.

De kwantitatieve studie liet een significant langetermijneffect van het programma zien op de competenties en professionele oriëntatie van leraren. Ondanks dat er geen significante langetermijneffecten van het programma op self-efficacy, motivatie voor het

beroep en loopbaanplannen werden gevonden, suggereerden de interviews dat het programma bij deze groep deelnemers - in de beleving van de participanten en hun directeuren - op de lange termijn wel degelijk had bijgedragen aan de self-efficacy, motivatie voor het beroep en de loopbaanplannen van de leraren.

Op scholen waar bij leraren positieve langetermijneffecten van het programma waren te zien, werden verschillende activiteiten georganiseerd (zoals het betrekken van leraren en hun nieuw verworven expertise bij belangrijke schoolontwikkelingen) en waren verschillende schoolorganisatorische kenmerken aanwezig (zoals betrokken schoolleiders en collega's die interesse toonden in 'Meesterschap') die als waardevol werden ervaren voor het kunnen toepassen, delen en verder ontwikkelen van datgene wat de leraren bij 'Meesterschap' hadden geleerd. De leraren beschouwden een open cultuur, waarin ze hun expertise met collega's konden delen en waarin directeuren en collega's hun expertise serieus namen, als de belangrijkste factor voor het behouden en versterken van de effecten van 'Meesterschap' op de lange termijn.

In **hoofdstuk 5** wordt een beschrijvende studie gepresenteerd die gericht was op de begeleidingsstructuur en -cultuur op scholen waar leraren tevreden respectievelijk ontevreden waren over de begeleiding die zij ontvangen hadden (onderzoeksvraag 4). Beginnende leraren en directeuren van 11 basisscholen in Amsterdam werden geïnterviewd over de ondersteuningsstructuur en -cultuur op hun school. De onderzoeksgroep bestond uit scholen waar leraren de begeleiding die zij als starter hadden ontvangen negatief respectievelijk positief beoordeelden. Op basis van een vergelijking tussen scholen waar leraren negatief respectievelijk positief oordeelden over de ondersteuningspraktijk, werden waardevolle elementen van de ondersteuningscultuur en -structuur geïdentificeerd.

De resultaten laten zien dat op alle scholen ondersteuningsactiviteiten werden georganiseerd, zoals het bieden van begeleiding door een maatje of coach. Echter, op scholen waar leraren de begeleiding positief beoordeelden, werden deze activiteiten meer consistent en consciëntieus uitgevoerd dan op de andere scholen. Tevens werd in deze studie geconcludeerd dat voornamelijk culturele in plaats van structurele kenmerken de scholen van elkaar onderscheiden. De ondersteuningscultuur bepaalde in grote mate of de leraren de ondersteuningspraktijk op hun school positief waardeerden. Elementen van

de ondersteuningscultuur die in het bijzonder van belang waren voor de professionele ontwikkeling van beginnende leraren waren: (spontane) samenwerking tussen leraren, het stimuleren van de professionele ontwikkeling van leraren door de schoolleiding en betrokken collega's die open staan om ervaringen met beginnende leraren te delen.

In **hoofdstuk 6** worden de belangrijkste resultaten en conclusies van de afzonderlijke deelstudies gepresenteerd en bediscussieerd.

Theoretische bijdrage

Deze studie biedt inzicht in elementen van professionaliseringsprogramma's, en van de ondersteuningscultuur en -structuur van scholen (inclusief professionele leergemeenschappen) die belangrijk zijn voor startende leraren basisonderwijs in grote steden. Een belangrijke bevinding van dit onderzoek is dat een netwerk van beginnende leraren, waarin leraren van verschillende scholen hun expertise en ervaringen uit kunnen wisselen, zeer gewaardeerd wordt door beginnende leraren. Hoewel er een groeiende consensus lijkt te bestaan dat op de werkvloer gesitueerde vormen van professionalisering effectiever zijn dan vormen buiten de werkplek (e.g., Borko, Jacobs, & Koellner, 2010; Little, 2006), laat dit onderzoek zien dat professionaliseringsprogramma's buiten de werkplek een waarde op zichzelf hebben. Leraren kunnen bij dergelijke programma's starters van andere scholen ontmoeten, wat niet altijd mogelijk is op hun eigen school. De leraren in deze studie waardeerden het contact met andere beginners zeer, omdat het hen in staat stelde om gezamenlijk op ervaringen te reflecteren en om inhoudelijke expertise uit te wisselen. Het contact met beginners van andere scholen maakte het ook mogelijk om de situatie in de eigen school te overstijgen: leraren kregen informatie over de situatie in andere scholen en leerden van de verschillende manieren van werken in deze scholen. In deze studie bleek netwerken een waardevol element van professionaliseringsprogramma's. Deze manier van leren zou zowel binnen als buiten de werkplek aangemoedigd moeten worden.

Een andere belangrijke bevinding van dit onderzoek is dat de leraren de brede focus in de verschillende modules van 'Meesterschap' als een zeer waardevol element van het programma beschouwden. Deze modules waren niet alleen gericht op de directe klassenpraktijk, maar juist ook op onderwerpen als de schoolorganisatie, het taalbeleid en

de omgang met ouders van verschillende culturele achtergronden. Hierdoor werden leraren geïnspireerd om verder te kijken dan hun eigen klas en ontwikkelden zij een brede professionele oriëntatie. Deze studie benadrukt dan ook het belang van professionaliseringsprogramma's met een bredere focus dan alleen de eigen klassenpraktijk. Uit resultaten van eerder onderzoek naar effectieve professionalisering blijkt dat programma's met een focus op de dagelijkse lespraktijk (en in het bijzonder op vakken, vakdidactiek en het leren van leerlingen in een bepaald vakgebied) effectiever zijn dan programma's met een meer algemene focus (e.g., Borko, Jacobs, & Koellner, 2010; Van Veen, Zwart, & Meirink, 2012). Deze studie laat juist het belang zien van een brede focus in professionaliseringprogramma's, maar daarbij moet de link met de dagelijkse lespraktijk niet uit het oog verloren worden.

Verder wordt in dit onderzoek het belang benadrukt van een goede ondersteuningscultuur voor beginnende leraren. Veel literatuur over effectieve begeleiding van beginnende leraren richt zich op de ondersteuningsstructuur, oftewel de ondersteuningsactiviteiten die scholen ondernemen om hun starters te begeleiden (Davis & Higdson, 2008; Howe, 2006; Smith & Ingersoll, 2004; Wang & Odell, 2002). Deze studie onderstreept ook het belang van een goede ondersteuningscultuur. Een ondersteuningscultuur die wordt gekenmerkt door spontane samenwerking tussen beginnende en ervaren collega's, het stimuleren van de professionele ontwikkeling van beginnende leraren en betrokken collega's die open staan om ervaringen te delen met starters, bleek bij te dragen aan een positief oordeel van leraren over de ondersteuningspraktijk op hun school.

Deze studie heeft dus verschillende elementen van professionalisering en inductie in kaart gebracht die waardevol zijn voor beginnende leraren in een grote stad. Op basis van dit onderzoek kunnen we geen uitspraken doen over de vraag of deze elementen voor deze specifieke groep leraren belangrijker zijn dan voor andere leraren. Het lijkt aannemelijk dat deze elementen ook waardevol zijn voor leraren buiten de grote stad. Dit onderzoek en ook eerdere studies (e.g., Hooge, 2008; Severiens, Wolff & Van Herpen, 2013; Smith & Smith, 2006; Van Tartwijk, Den Brok, Veldman & Wubbels, 2009) laten wel zien dat lesgeven in een grote stad uitdagend is voor beginnende leraren, aangezien ze geconfronteerd worden met specifieke grootstedelijke problemen, zoals de omgang met onveilige situaties in en rondom de school en de omgang met leerlingen en ouders met

cultureel diverse achtergronden. Daaraan voegden we in dit onderzoek nog specifieke uitdagingen toe die gerelateerd zijn aan het lesgeven in 'global cities', zoals de omgang met hoog opgeleide ouders en het toepassen van differentiatie voor zowel de betere als minder presterende leerlingen. Dit zijn complexe problemen die de muren van de eigen klas overstijgen. Daarom veronderstellen we dat het voor leraren in grote steden van groot belang is dat zij ondersteuning ontvangen met een bredere focus dan de eigen klas, de mogelijkheid hebben om ervaringen en expertise uit te wisselen in een netwerk van leraren die met dezelfde uitdagingen geconfronteerd worden, en dat zij een open cultuur in scholen ervaren waarin beginners gemakkelijk bij collega's naar binnen kunnen lopen om hulp te vragen bij hun problemen.

Beperkingen en vervolgonderzoek

Dit onderzoek kent een aantal beperkingen. Zo waren de interviewstudies kleinschalig. Hierdoor was het mogelijk om diepgaande informatie te verkrijgen en de ervaringen van de leraren en hun directeuren in detail te beschrijven. Echter, het is belangrijk om de uitkomsten van deze studies te verifiëren in een grootschaliger (kwantitatief) onderzoek.

Daarnaast waren er geen leraren van buiten de grote stad betrokken bij dit onderzoek. We weten daardoor niet of de problemen die in dit onderzoek beschreven worden specifieke 'grootstedelijke' problemen zijn of dat ze ook ervaren worden door leraren buiten de grote stad. Echter, de leraren die aan dit onderzoek deelnamen, relateerden hun problemen wel aan het lesgeven aan de grote stad. Het lijkt er dus op dat leraren wel degelijk grootstedelijke problemen ervaren, maar om een goede vergelijking mogelijk te maken, zou een vervolgstudie uitgevoerd moeten worden waarin zowel leraren van binnen als buiten de grote stad participeren.

Een andere beperking is dat de deelnemers aan het programma 'Meesterschap' leraren waren die voorafgaand aan de opleiding al heel gemotiveerd voor het onderwijs waren. Dit was ook het geval bij de leraren uit de controlegroep (die niet deelgenomen hebben aan het professionaliseringsprogramma). Het zou interessant zijn om in vervolgonderzoek te kijken wat de effecten van een dergelijk programma zijn op de kwaliteit en motivatie van minder gemotiveerde leraren.

Verder hebben we ons in dit onderzoek alleen gericht op de effecten van Meesterschap op de kwaliteit en motivatie van leraren, en niet op de effecten van het

programma op leerlingresultaten. Lesgeven in grote steden is erg complex en vereist leraren van goede kwaliteit die graag in het onderwijs werkzaam willen blijven. Onze eerste interesse was de vraag of ‘Meesterschap’ daadwerkelijk een bijdrage kon leveren aan de kwaliteit en motivatie van leraren in een grote stad. Nu we positieve effecten hebben gevonden, zou het interessant zijn om - als tweede stap - de impact van het programma op leerlingresultaten te bekijken.

Ondanks de beperkingen heeft deze studie enkele belangrijke problemen van beginnende leraren in kaart gebracht en heeft het licht geworpen op de effectieve elementen van een professionaliseringsprogramma en inductie voor beginnende leraren in de grote stad.

Praktische implicaties

Als antwoord op de uitval van beginnende leraren en het besef dat deze leraren nog niet over alle competenties beschikken die nodig zijn voor een goede uitoefening van het beroep, wordt in Nederland op dit moment veel aandacht besteed aan de verbetering van de begeleiding van beginnende leraren (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2013). Er worden allerlei nieuwe begeleidingsarrangementen ontwikkeld en geïmplementeerd op scholen. Dit onderzoek benadrukt het belang van een goede ondersteuning voor beginnende leraren. De resultaten laten zien dat de complexiteit van het lesgeven, in dit geval het lesgeven in een grote stad, gereduceerd kan worden door een goede voorbereiding en begeleiding. De leraren die aan dit onderzoek deelnamen beschouwden de uitdagingen van de grote stad niet als problemen, maar juist als interessante uitdagingen, als zij daarbij goed werden voorbereid en begeleid. Door een goede voorbereiding en begeleiding kunnen de problemen die leraren in grote steden ervaren dus getransformeerd worden tot interessante uitdagingen.

In het onderzoek werden grootstedelijke uitdagingen in kaart gebracht die een plek verdienen binnen begeleidingsprogramma's voor beginnende leraren in grote steden. De resultaten laten zien dat leraren op scholen in grote steden tegen verschillende complexe problemen aanlopen die in grote mate samenhangen met de leerlingpopulatie van hun school. Aangezien de problemen van beginnende stadse leraren zo complex en divers zijn, kunnen lerarenopleidingen leraren niet volledig voorbereiden op het lesgeven in grote steden. Beginners moeten ook goed begeleid en ondersteund worden als ze

eenmaal op een school in de grote stad werkzaam zijn. De resultaten van dit onderzoek geven inzicht in hoe deze begeleiding georganiseerd zou kunnen worden.

Een bevinding van dit onderzoek is dat netwerklere heel belangrijk is voor beginnende stadse leraren. Een interessant initiatief in dit opzicht is de ‘Vereniging van Meesterschappers’. Deze vereniging is opgezet door een aantal oud-deelnemers van ‘Meesterschap’ en heeft als doel de ‘professionalisering van het basisonderwijs vanuit de werkvloer, door gebruik te maken van elkaars ervaring en expertise en door nieuwe kennis en inspiratie op te doen’ (zie <http://www.meesterschappers.nl>). Vanuit dit onderzoek kan aanbevolen worden om in dergelijke initiatieven te (blijven) investeren.

Verder laat deze studie zien dat professionaliseringsprogramma’s (zoals ‘Meesterschap’) relevant zijn voor beginnende leraren. Professionaliseringsprogramma’s kunnen leraren een context bieden waarin ze ervaringen en expertise kunnen uitwisselen met starters die met dezelfde uitdagingen geconfronteerd worden. Tevens kunnen dergelijke programma’s leraren beter toerusten voor hun complexe onderwijstaak, bijvoorbeeld door bij te dragen aan de ontwikkeling van relevante competenties voor het lesgeven, in dit geval voor het lesgeven in een grote stad.

Tot slot laat dit onderzoek zien dat goede begeleiding in scholen zelf van groot belang is voor beginnende leraren. Daarbij is het belangrijk om niet alleen te focussen op ondersteuningsactiviteiten, zoals de begeleiding van een maatje of coach, maar ook te investeren in een goede ondersteuningscultuur.

Algemene conclusie

Dit onderzoek heeft theoretische en empirische kennis gegenereerd over de organisatie van waardevolle ondersteuningspraktijken voor beginnende leraren in een grootstedelijke omgeving. De focus lag in deze studie op de Europese onderwijscontext, waarin - anders dan in de VS - nog weinig onderzoek is gedaan naar het lesgeven in een grootstedelijke omgeving. De resultaten van deze studie kunnen bijdragen aan de kennis van lerarenopleiders, onderwijsadviesdiensten, schoolbesturen en onderzoekers over de organisatie van waardevolle ondersteuningspraktijken voor beginnende leraren in een grootstedelijke omgeving.